

# ARCANA LINGUARUM

KÖSZÖNTŐ KÖTET A 80 ÉVES  
BAŃCZEROWSKI JANUSZ PROFESSZOR  
TISZTELETÉRE

Szerkesztette  
Pátrovics Péter

ELTE BTK  
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET  
LENGYEL FILOLÓGIAI TANSZÉK  
BUDAPEST, 2021

KIADVÁNY TÁMOGATÓJA  
Lengyel Intézet



SZERKESZTÉSSEN KÖZREMŰKÖDÖTT  
Dr. Várnai Dorota

SZAKMAI LEKTOROK  
Hamsovszki Júlia  
Kocsis Adrienn  
Kolasińska Iga Julia  
Dr. habil. Pátrovics Péter  
Uhriák Štefan  
Várnai-Cavaleiro Luca  
Dr. Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ  
Dr. habil. Janiec-Nyitrai Agnieszka

BAŃCZEROWSKI JANUSZ FÉNYKÉP, KÉPGALÉRIA  
Dr. Pátrovics-Egri Éva

© Szerzők

Kiadja: az ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék  
Felelős kiadó: a Lengyel Filológiai Tanszék vezetője  
A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó  
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.  
ISBN: 978-963-489-340-0

## TARTALOM

PÁTROVICS PÉTER: Lectori salutem! .....	9
JOANNA URBAŃSKA: Życzenia urodzinowe .....	11
Tabula gratulatoria .....	13
BALÁZS GÉZA: A nyelvtől a folklórig és a folklórtól a nyelvig: ve- lünk született struktúrák .....	15
BÁRDOSI VILMOS: Ritka betűk a francia értelmező szótárakban .....	25
BENÓ ATTILA – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: Romániai magyar fordítók lengyel műfordításai .....	45
BUBAK GRZEGORZ: Alternatywna historia – propaganda komuni- styczna tworząca nieprawdziwy wizerunek Armii Czerwonej na przykładzie węgierskiej twórczości filmowej .....	59
CSÉBY GÉZA: Święty Jan Nepomucen w kulturze krajów Grupy Wyszehradzkiej .....	71
CSISZTAY GIZELLA: Grácia emlék, Óbuda.....	83
DUDÁS ELŐD: Regionalitás a horvát helyesírás történetében .....	91
DUDÁS MÁRIA: A férfi nyelvi képe a magyar és bolgár frazeológiá- ban .....	101
DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Szanowny Panie Profesorze! .....	111
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Olasz jövevénytörzsek a magyar és a lengyel nyelvben: az OIM-projekt bemutatása .....	113

GERENCSÉR TIBOR: Eggerth Márta és Jan Kiepura – a két világháború közötti magyar-lengyel zenei kapcsolatok elfelejtett fejezete .....	129
GZIŃSKA CSILLA: <i>A Rendőrségtől A mosoly birodalmáig. Egy Mrożek-darab magyarországi útja az abszurdtól a poszt-dramatikus színházig</i> .....	139
GÓSY MÁRIA: Megfelelőségi javítások fiatalok és idősök spontán beszédében .....	157
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Blok és Goethe: egy költői formula genealógiájához (a <i>Rózsa és Kereszt</i> és a <i>Faust</i> ) .....	175
HAMSOVSZKI JÚLIA: Az élet mérföldkövei a fák kulturális konceptualizációiban az orosz népdalok tükrében .....	189
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA: Pod znakiem Uroborosa, czyli zamiana mięsa w furkot. Idea wiecznego powrotu w zbiorze <i>Kucajac</i> (2015) Andrzeja Stasiuka .....	199
JANUS-SITARZ ANNA: Dylematy wokół adresata współczesnej literatury dziecięcej .....	209
JÁSZAY LÁSZLÓ: Hogyan javítunk, hogyan javítsunk? Gondolatok a javításról az orosz nyelvi variancia és a nyelvi változások figyelembevételével .....	219
KAPRONCZAY KÁROLY: Orsós Ferenc és a katyíni tömegsírok azonosítása .....	235
KOUTNY ILONA: A barát nyelvi képe a magyarban .....	249
KROÓ KATALIN: Dosztojevskij-szereplők megszólalásáról a művészi nyelvalkotás problémájának tükrében ( <i>Feljegyzések az egérlyukból</i> ) .....	257

LESFALVI TIBOR: A szlovák (biblikus cseh) nyelv szerepe Szarvas város történetében a 18-19. században .....	273
LUKÁCS ISTVÁN: Élet és irodalom halmazállapotai (Cankar, Makovič, Kiš) .....	291
MANDICS GYÖRGY: Csíki csoda .....	301
MENYHÁRT KRISZTINA: „Síppal, dobbal, nádi hegedűvel”: hangszerek a magyar és a bolgár frazeológiában etnomuzikológiai és nyelvészeti szemszögből .....	319
NAGY LÁSZLÓ KÁLMÁN: Kariera mało znanej węgierskiej powieści o Armii Czerwonej w Polsce: <i>Syberyjski garnizon</i> Rodiona Markovitsa.....	331
NÉMETH ORSOLYA: Néhány posztiszovjet fantomállam a lengyel tényirodalom tükrében .....	343
PACSAI IMRE – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: A <i>lánc</i> szavunk etimológiai vizsgálata .....	353
PÁTROVICS PÉTER: Adalékok egyes fák lengyel nyelvi képeinek rekonstrukciójához .....	371
RÁDULY ZSUZSANNA: A magyar és a lengyel nyelv eponimáinak szemantikai, stilisztikai jellemzői .....	381
SNOPEK JERZY: Kategorie sensualne w przekładzie (z języka węgierskiego) .....	399
STEFANČZYK WIESŁAW TOMASZ: O rzeczownikach zakończonych pierwotnie na spółgłoski wargowe miękkie we współczesnej standardowej polszczyźnie .....	407

SUTARSKI KONRAD: Szanowny Jubilacie, drogi Januszu! .....	415
SZAWERDO ELŐBIETA: Nasz Polak w kontekście wybranych utworów Móra Jókaiego i Kálmána Mikszátha .....	417
SZCZEŚNIAK KRYSZYNA: Dąb, drzewo mocne i dające oparcie .....	435
UHRNÁK ŠTEFAN: Ethnic stereotypes – How are Slavic people perceived? .....	455
VÁRNAI DOROTA: Egy Balassi-vers nyomai a régi lengyel irodalomban .....	465
VIG ISTVÁN: Hiperkorrekt fonémahelyettesítés néhány itáliai újlatin eredetű csa horvát szóban .....	475
WOLNY-ZMORZYŃSKI KAZIMIERZ: O artykule wiralowym .....	485
ZOLTÁN ANDRÁS: Czy pol. <i>starać się</i> może być bohemizmem? .....	493
ZSILÁK MÁRIA: A keletiszlovák nyelvjárások genézisének kérdései és helyük a szlovák nyelvben .....	503
Képgaléria .....	515

# Egy Balassi-vers nyomai a régi lengyel irodalomban

VÁRNAI DOROTA

PhD, egyetemi adjunktus, ELTE BTK,  
Lengyel Filológiai Tanszék (Budapest)

**Abstract:** The present paper deals with the military and poetical *przygoda* (adventure) of Adam Czahrowski, a 16th century Polish poet. He may have not been the most outstanding writer of his time, however, his participation in the Hungarian battles against the Turks in the borderland and its literary fruits are remarkable. Adam Czahrowski during his nine-year-long stay in Hungary met not only Hungarian soldiers who defended the country, but – maybe – also one of their eminent representatives who presented the country with his wonderful poetry – Bálint Balassi. True enough that the personal meeting of these two poet-soldiers is not documented but Adam Czahrowski must have known the poetical works of Bálint Balassi which is quite obvious on the grounds of Czahrowski's poems in which he sings of the years of the battles, the impressions and the experiences gained in Hungary. One of Czahrowski's most interesting poem is *Duma Żołnierska* (The soldiers' pride) on the basis of which the poems of the Polish poet can be linked with Balassi's works, first of all with the poem entitled as *Egy katonának* (Song of a soldier). Czahrowski's poem is also interesting because of its „international and genre-alternating” literary afterlife. One of the Polish poets belonging to the *Trivialliteratur* (in Poland known as *literatura sowizdrzalska*) completed its parody making fun of generally acknowledged values of chivalry and nobility at the time.

**Keywords:** Adam Czahrowski, Balassi Bálint, poeta żołnierz, *duma żołnierska*, *katona-költő*, *deák irodalom*, *kopéirodalom*, *történeti ének*

A legnagyobb magyar reneszánsz kori költő – Balassi Bálint – élete és munkássága több szálon is kötődik a lengyelekhez. Ez számos publikációnak volt már a tárgya. Jelen írásban egy alkotását ragadjuk ki, melynek érdekes „útjaira” próbáljuk felhívni a figyelmet, jelesül rávilágítunk a magyar költő egyik legszebb katonaversének – *Egy katonának*. In *laudem confiniorum* – „nemzetközi és műfajközi vándorlásaira” a régi lengyel irodalomban.

Nemzetközi azért, mert állíthajuk, hogy Adam Czahrowski közvetítésével „bekerült” az akkori lengyel irodalomba. Adam Czahrowski – a 16. század második felének költője, a nagy czar-

nolas-i mester – Jan Kochanowski – számos epigonjai egyike, érdekes helyet foglal el a lengyel irodalomtörténetben. Nem egy nagy költő (maga is tudta ezt), tehát nem igazán foglalhatott helyet a lengyel Parnasszuson, érdekességét inkább a kalandos élet fordulatai jelentik, a mi szemszögünkből az, hogy kilenc évet töltött a magyar földön, csatlakozva a magyar végvárak a török Porta ellenes harcainhoz. Ennek a több éven át tartó, magyarokhoz fűződő kapcsolatának egy érdekes nyomatát hagyta Czahrowski az utókor számára. Magyar kalandozásainak irodalmi gyümölcse a *Threny i rzeczy rozmaite* című verskötet lett, melyet 1597-ben jelentetett meg Poznańban, két évvel később, 1599-ben pedig egy javított és kibővített verzió látott napvilágot Lwówban. Nem egy nagy művészi értékű kötet ez, de számos érdekes részlet foglalkozik a magyar dolgokkal, egyfajta tudósítása ez a törökökkel vívott harcoknak. Bennünket azonban most csak a kötet egyik verse foglalkoztat, amely művészeti megformálásával kiemelkedik a többi, nem mondhatni, hogy jó színvonalú vers közül, és egyértelműen a kötet legérdekesebb darabja. Ez pedig a *Powiedz ty muzyko moja* kezdetű *Duma żołnierska* vagy más címen *Duma Ukrainna* című vers, amely sok hasonlóságot mutat Balassi Bálint fentebb említett versével.

Először tisztázzuk a „duma” fogalmát. Ez a lengyel, illetve az ukrán irodalom számára jellemző műfaj, amely a régi irodalomban dívott, de népszerű volt még a XVIII., illetve XIX. században is. Ez egy szinkretikus műfaj, amelyben epika és líra elemei keverednek, és általában kimagasló történelmi személyekről vagy eseményekről szól.

A lengyel költő éneke, melyet – ahogyan maga is mondja – egy katonai énekre („na melodię katońską”) írt, a keleti (podóliai) végek lovagi, katonai élet megéneklése, dicsőítése, magasztalása:

Powiedz, wdzięczna kobzo moja,  
 Umieli co дума twoja,  
 Coż może być piękniejszego  
 Nad człowieka Rycerskiego.

A költő részletesen bemutatja a hazai tájakat, Podólie-t, ahonnan származik. Egy széles tájkép tárul az olvasó elé, ahol mindenféle



alakokat találunk: parasztot, íjászt, szegény Kozák legényt, de van huszár is a katonai táborban, aki valójában a leírás legfontosabb alakja („Wieśniak ochoczy”, „Strzelec ćwiczony”, „dnieprowy Kozak ubogi, „usarz”, który „warownym obozem stoi”). A podóliai táj bemutatását követi a harcok leírása, látjuk a sebesülteket, a harcban elesetteket, a győzteket, az egész „elfáradt lovagságot” („spracowane rycerstwo”). Végül a költő Istent szólítja meg, arra kérve, hogy jutalmazza meg a mennyben a szegény katonákat keresvesztett életükért:

Bądź zawsze pochwalon, Panie.  
Boże, który masz w swej pieczy  
Ludu Rycerskiego rzeczy,  
Chudy Żołnierz prosi ciebie,  
Odpląć mu tę nędzę w niebie.

Látható, hogy a vers a szerző saját, személyes tapasztalatait eleveníti fel, amelyeket a végvári élet – még ha magyar is – nyújtott számára.

Meg kell állapítanunk, hogy Balassi és Czahrowski verse között felfedezhetőek hasonlóságok. Czahrowski hasonló keretbe zárja versét, mint Balassi. Mindkét esetben a verset költői kérdés indítja, mely a katonai élet nagyszerűségére vonatkozik, ezt követi a tavaszi tájleírás:

Vitézek mi lehet ez széles föld felett  
szebb dolog az végeknél?  
Holott kikeletkor az sok szép madár szól,  
kivel ember ugyan él;  
Mező jó illatot, az ég szép harmatot  
ád, ki kedves mindennél.

A verset záró keret mindkét vers esetében az Isten felé irányított kérdés, miszerint, mind a két költő azt kéri, hogy Isten vegye oltalmába, óvja a harcoló katonákat:

Balassi: Ó végbelieknek, ifjú vitézeknek  
dicséretes serege!  
Kiknek ez világon szerteszerént vagyon  
mindeneknél jó neve,  
Mint sok fát gyümölcscsel sok jó szerencséssel  
áldjon Isten mezőikbe!

\*

Czahrowski:        Bądź zawsze pochwalon, Panie.  
Boże, który masz w swej pieczy  
Ludu Rycerskiego rzeczy,  
Chudy Żołnierz prosi ciebie,  
Odplać mu tę nędzę w niebie.

Hasonlóságról beszélhetünk a versek tartalmát illetően is: a tavaszi tájleírás után következik a csata leírása, mely során a végvári katonák a hősiesség és a bátorság példáját nyújtják, győzelmet aratnak, bár sokan közülük életüket vesztik. A következő részben a katonák erkölcsi helytállásáról olvashatunk:

Az jó hírért névért s az szép tisztességért  
ők mindent hátra hadnak,  
Emberségből példát, vitézségről formát  
mindeneknek ők adnak,  
Midőn mint jó sólymok mezőn szélllel járnak,  
vagdalkoznak, futtatnak.

Czahrowski is hangsúlyozza a hírnév és a tisztesség fontosságát, ugyanakkor hozzáteszi, hogy olykor a haszonszerzés is fontos.

A kiedy zaś trwoga przyjdzie,  
Z trzaskiem z obozu wynidzie,  
Pod świetnemi chorągwiami,  
Głośny trąbą i bębniemi.  
Bieży pochylony lasem  
Dla sławy, dla zysku czasem.

(A katonai erkölcsről Czahrowski a kötet más verseiben is szól.)

A tartalom és annak megformázása arra enged következtetni, hogy a két vers között valamiféle kapcsolat létezhet. A két költő életrajza egy bizonyos fókig hasonlónak mondható. Mindketten kalandarok, keresték a bajt, a konfliktusokat, a kalandokat, a háborúskodást, mindketten jobb sors reményében mentek idegen országba – Czahrowski magyar, Balassi lengyel földre, végül mindketten a magyar végvári harcokban vettek részt, talán ismerték is egymást, talán találkoztak egymással 1593-ban Pozsonyban, vagy esetleg egy évvel később Esztergomnál, de, ha nem is találkoztak, bizonyára Czahrowski kezébe kerülhettek Balassi kézírásos versei.

A két költő kapcsolatának a lehetősége arra készítet minket, hogy azt feltételezzük, hogy valamelyikük – a reneszánsz költészet esetében gyakori és általánosan megengedett módon – „kölcsonzött” a másiktól. Irodalmi rangjukat szem előtt tartva feltételezhetjük, hogy inkább a kevésbé tehetséges Czahrowski volt az, aki szokásához híven felhasználta a másik forrást, kölcsönözve az ének témáját és annak művészi megformálását is, bár a téma nem állt tőle messze, hiszen ő maga is részese volt a magyar végvári katonai életnek.

A versek keletkezését nézve Balassi biztosan 1594. előtt írta meg a versét, Czahrowski dumája viszont csak a *Threny...* második, 1599-es lwóvi kiadásában jelent meg, a podóliai valóságot ábrázolja, így úgy tűnik, hogy valószínűleg 1597 és 1599 között keletkezhetett, tehát mindenféleképpen később, mint az *Egy katona ének*. Emellett több dolog tanúsíthatja a magyar kölcsönzést Czahrowskinál, valamint azt is, hogy Czahrowski számára ismert volt a magyar végvári költészet. A kötetben a *Duma ukráinnát* megelőzi a *Do krajów podolskich syn ich mówí* (*A podóliai országokhoz beszél a fiúk*) című 53. ének, amely ezekkel a szavakkal végződik:

A do Katońskiey muzyki  
Wyprawuję w słowa szyki.

Gondolhatunk arra, hogy a *katońska muzyka* kifejezés esetleg Balassi *Egy katona ének*. *In laudem confinium* versére utalhat, hiszen Czahrowski – versei tanúsága szerint – valamilyen szinten ismerte a magyar nyelvet. Az ének, illetve más Balassi versek ismeretére utalhat a *Żałoba Egru i sławnego rycerstwa egierskiego* című versben foglalt egri katonaság hősiességének a leírása, ahol olyan kifejezések szerepelnek, mint: „zwierciadło węgierskie”, „szkoła ludzi rycerskich”, melyeket a Balassi versekből vehetett, például innen:

*Valedicit patriae, amicis lisque omnibus quae habuit carissima* énekből, amelyben elbúcsúzik mindattól, ami fontos neki, elsősorban a hazájától:

Ó én édes hazám, te jó Magyarország,  
Ki kereszténységnek viseled paizsát,  
Viselsz pogány vérrrel festett éles szablyát,  
**Vitézlő iskola, immár Isten hozzád!**

\*

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,  
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,  
Régi vitézséghez dolgotokat veti,  
Istennek ajánlva legyetek immár ti!

\*

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy egy bizonyos rokonság áll fenn Czahrowski és Balassi verse között, ami azzal magyarázható, hogy valószínűsíthetjük azt, hogy a lengyel katona-költő a kilenc éves magyar földön való tartózkodása során találkozhatott a magyar reneszánsz legnagyobb költőjével, de legalábbis a verseivel, amelyek arra inspirálták, hogy olyan verset alkosson, amelyik jelentősen kiemelkedett a kiadott kötet versei közül.

A *Duma ukrainna* a „műfajközi vándorlásai” miatt is érdeklődésre méltó. Mondhatjuk azt, hogy a Balassi-vers, melyet Adam Czahrowski „költöztetett” a lengyel talajra, egészen más módon is fennmaradt a lengyel irodalomban – a lengyel költészet egy különleges irányzatának termékeként. Sowizdrzali irodalomról van szó, amit magyarul talán deák vagy még inkább kópéirodalomnak nevezhetnénk (Várnai 2019: 171). Kik voltak azok az írók, akik ezt a különleges, a hivatalos nemesi irodalom margóján lévő irányzatot művelték? Az általánosan elfogadott nézet szerint a kis lengyelországbeli, Krakkó környéki, a déli Hegyalja lakói: rybaltok és klechák, azaz plébániák mellett működő iskolák tanárai, akik az alsóbb társadalmi réteghez tartoztak, de tanultak voltak – általában elvégezték a Krakkói Akadémiát. Tulajdonképpen egy külön réteget alkottak, valahol a világi és a papi rend között. Képzett, tanult plebejusok voltak, akik tudásukat pénzért adták el. A Krakkói Akadémia elvégzése után visszatértek a falvakba, ahol tanítottak az iskolában, illetve a plébános kisegítői voltak mind a templomban, mind a gazdaságban. Néha a plébános halála után betölthették a helyét (ez lehetett karrierjük csúcspontja), vagy vándorlásra adták fejüket, pénzt keresvén. Mondhatjuk azt is, hogy ezek a klechák, akik pénzért eladták a szellemi képességüket, a későbbi értelmiség csírái voltak. Vándorlásaik során ámultak és bámultak a világban, humorosan bolondoztak és bohóckodtak, nevetségessé tették az őket körülvevő nemesi kultúrának a megnyilvánulásait. Ez a kópé

irodalom a lengyeleknél a 16. század végének és a 17. század első évtizedeinek gazdagon burjánzó irodalmában külön és különleges helyet foglal el, amit a népi humorának köszönhet. Az 1590 és 1630 között alkotó klechák névtelenül írták verseiket, vagy álnevet használtak, amely nem a cenzúra kikerülésére szolgált, mert az álnevek inkább szerves részei voltak a műveknek, és annak a kritizáló mondanivalónak, amit a klechák továbbítottak az olvasó felé. Az olvasótáboruk is hasonló réteghez tartozókból állt, a műveket olcsó kiadásban a vásárokon árusították – mondhatnánk az akkori ponyvairodalom volt ez, amelynek alkotói – a mai kifejezéssel élve – akkori bohémek voltak.

A kópéirodalom saját világot hozott létre. Lényege a kifordítás, a fejere való állítás, az alantos és torz kultúra, a bolond és a bohóc alakjának alkalmazása, a „görbe tükörben” való láttatás. Ellentmondásosan fellázad az általános normák és a hivatalos nemesi konvenciók ellen. Ez az irodalmi irányzat – mondhatjuk – „nem hivatalosan” létezett, a hivatalos elit, nemesi és papi irodalommal ellentétes póluson helyezkedett el, provokálta őt. Provokatív módon kigúnyolta ennek a hivatalos irodalomnak és kultúrának a mítoszait és eszméit, kibővítette annak társadalmi, politikai, erkölcsi értékvilágát, belegázolt mindazokba az értékekbe, amelyek abban a kultúrkörben elfogadottak és elismertek voltak. Írásaikban a vándor klechák parodizálták a hivatalos nemesi kultúra és világ etikáját és esztétikáját, kigúnyolták poetikáját és ideológiáját. A pozitív mintákkal és a feudalizmus apoteózisával a bolond, a bohóc karikatúrát, a groteszk negációt, az abszurd kifordítást állították szembe. Ezeket az írókat a feudális világ, annak a szokásainak, a privilégiumainak és jogainak, erkölcsének elutasítása, illetve a boldogulás perspektíváinak a hiánya kapcsolta össze. A lengyel nemesi köztársaság egyre romló gazdasági helyzetében nehezen tudtak megmenekülni a jobbgysors elől, nehezen tudták megvédeni az „aranyból is drágább” kincsüket, azaz a személyes szabadságukat – amiről keserves iróniával írtak, megmutatván, hogy valójában jogukat az éhezéshez és a hányattatott sorshoz védik meg. Miután a feudális világberendezkedés nem biztosított számukra helyet, a meglévő viszonyokhoz kritikusan és teljes elutasítással álltak hozzá. Gúnnyal és csúfolódással takarták csalódottságukat és megalázottságukat,

a nélkülözést, adott esetben az éhezést is, a szatirikus humorban és a paródiában keresték vigaszukat, és torolták meg a társadalmi igazságtalanságokat. Éppen a sowizdrzali – a kópé magatartással fejezték ki a be nem teljesült ambíciókat, a hiábavaló reményeket, de a plebejusi függetlenségüket és a büszkeségüket is. Jól tudták, hogy a világ színpadán a legutolsó szerep jutott nekik – a bolondé, a bohócé. Ez a szerep összhangban volt a plebejusi írók anyagi, erkölcsi és társadalmi helyzetével, amit Jan z Kijan szókimondóan fejtett ki: „Nie mam uciechy na świecie, nie mam zabawy, przeto i rozumu nie masz, blazen-em prawy” (Hernas 1998: 140) – Nincs e világon, öröömöm, szórakozásom, így eszem sincs, igazi bohóc vagyok én (V.D. fordítása). Ezeknek az író „bohócoknak” a fő eszközük volt az abszurd, a groteszk megközelítés és a paródia.

Éppen a sowizdrzali paródia szellemében született a *Duma sowiżrzska* című vers is, melynek szerzője egy bizonyos Jan z Kijan. Ez a vers Czahrowski *Dumájának* irodalmi paródiája, és egyben a lengyel végek katonafigurájának a kifigurázása. Czahrowski, a nemes, a hivatalos kultúra képviselője, megőrököti a „nagyszerű” katona képét. Ez akkoriban – a 16. századi Rzeczpospolitaiban – igen-csak népszerű és aktuális téma volt, az általánosan elfogadott nemesi kultúrkörben elismert értékeket mutatja be: a bátorságot, a hősiességet, az úgy szolgálatát, a helytállást. A 17. század elején viszont – amikor a sowizdrzali irodalom a virágzását élte – lassan elindulnak a „romlás virágai”, a Rzeczpospolita bukása már előre vetíti árnyait, lassacskán kezdődik a „tűzzel, vassal” korszaka. A lengyel katonák, akik egyre ritkábban kapták meg zsoldjukat, hogy életben maradhassanak, kénytelenek voltak rabolni ott, ahol csak tudtak, így – egyfelől a hazáért harcoltak, másfelől raboltak, akár lengyel földön is. Az ilyen elfaradt, erkölcstelen katona viszont a magasztos, kitűnő tulajdonságokkal rendelkező nemesi lovag totális ellentétje volt. Ilyen parodisztikus katona-képet tár elék a *Duma sowiżrzska*, amelynek szerzője kineveti, kifigurázza, és parodizálja a hős katona alakját, de magát az irodalmi műfajt – *duma żołnierska* – is:

Powiedz, wdzięczna kobzo moja,  
Umieli co duma twoja.  
Co może być szpetniejszego,  
Nad kozaka odartego.

A *Duma sowiżrzska* katonája nem fess és bátor, hanem csúnya és rongyos, csal, kártyázik, ha közeledik a vész, nem veszi fel a harcot, hanem elmenekül. A vers befejező részében Czahrowski dumájához, illetve Balassi-vershez hasonlóan a szerző Istenhez fordul *könyörületért*, csak nem a „lovagok” vagy „katonák” iránt, hanem minden „gazember” („drab”) iránt:

Boże, który masz na pieczy  
Lada draba, choć nic grzeczy.  
Jednako nas nędza gryzie,  
Tak w Pogórzu, jak na nizie.

– mondja a szerző, majdnem szó szerint idézve Czahrowski szavait, amelyeket az Balassi verséből ültetett át.

Hasonlóképpen, mint a magyar és lengyel katona énekben a *Duma sowiżrzska* szerzője ugyanolyan keretben beszéli el az ének hősének – a „rongyos katonának” – kalandjait, amelyek néha nevetésre, néha sírásra késztetik az olvasót, de semmiképpen nem indítálnak csodálatot a vitézek iránt.

A fentiek alapján megállapíthajuk, hogy a magyar reneszánsz legnagyobb költőjének egyik remeke egy lengyel reneszánsz kori költő segítségével „átvándorolt” a lengyel földre, hogy aztán a következő kor – a barokk – költészetében „gyümölcsözzön”, bár egészen más formában.

#### Felhasznált irodalom

- „A te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szablyámat”. *Végoári élet a hódoltság peremén*. 2018. Heltai B. Sipos L. (eds.) Magyar Napló, Budapest. Fokusz Egyesület.
- Balassi Bálint összes versei és Szép magyar comoediája. 1981. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- Csapláros I. 1982. *Bálint Balassi*. Wydano nakładem Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego i Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego w Tarnowie oraz Tarnowskiego Towarzystwa Przyjaciół Węgier, Tarnów.
- Czahrowski A. *Treny i rzeczy rozmaite*. 1937. Warszawa. opr. Mikulski T. Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego – Instytutu Popierania Nauki.
- Csapláros I. 1983. *Fejezetek a magyar-lengyel irodalmi kapcsolatok történetéből*. Budapest. Akadémiai Kiadó.

- Duma sowiżralska. Polska fraszka mieszczańska.* 1948. Kraków. Polska Akademia Umiejętności.
- Grzeszczuk, S. 1994. *Błazeńskie zwierciadło, rzecz o humoryście sowizdrzalskiej XVI i XVII wieku.* Kraków. Towarzystwo Autorów i Wydawców UNIVERSITAS.
- Hernas, Cz. 1998. *Barok.* Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krzyżanowski, J. 1938. *Polsko-węgierska zagadka literacka.* In: *Gazeta Polska*, nr 308.
- Mikulski, T. 1947. *Adam Czahrowski z Czahrowa. Portret literacki.* Kraków. (Przedruk w: T. Mikulski, *Rzeczy staropolskie*, Wrocław 1964).
- Várnai D. 2019. *Lengyelek „görbe tükre” a 16., 17. századi lengyel irodalomban.* In: *Humor és sport a szláv kultúrákban. Köszöntő kötet a 60 éves Lukács István tiszteletére.* Kiss Szemán Róbert. (ed.) Budapest. ELTE. BTK. Szláv Filológiai Tanszék.
- Várnai D. 2019. *Wokół polskiej i węgierskiej literatury epoki renesansu.* Budapest. Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék.